

ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВАТА ПРЕД ПРЕДПРИЕМАЧИТЕ**Добрин Ганчев¹, Милена Рачева²**¹ТУ-Габрово² ТУ-Габрово**THE CHALLENGES ENTREPRENEURS FACE****Dobrin Ganchev¹, Milena Racheva²**¹ TU -GABROVO² TU -GABROVO**Abstract**

This paper views the evolution of ideas and perceptions on the development of entrepreneurship from the dawn of its emergence to the present day. A special focus is placed on the specifics and peculiarities of the current stage, which is developing in the context of global economic, political, social and climate changes. It is necessary to emphasize that over the last few years. Bulgarian entrepreneurs have face a number of problems caused by the uncertain economic environment, both external and internal, which seriously tests their knowledge, skills and experience to over come the moments of crisis in the implementation of their own business ventures.

Keywords: *entrepreneurship, crisis, challenge, green economic, investment*

ВЪВЕДЕНИЕ

Опирайки се на историческия подход трябва да отбележим, че идеите за появата и развитието на предприемачеството имат почти триста годишна история. Плеяда от бележити учени поставят началото на предприемаческия начин на функциониране на различните видове икономически дейности. За пръв път от френския учен от ирландски произход Ричард Кантийон въвежда понятието предприемач през 17 век. Той смята, че предприемачът представлява активен икономически агент и за пръв път откроява неговата роля в стопанския оборот. Според него предприемачеството е целенасочено действие, възприето от индивида, като самата дума има френски етимологичен корен и означава „човек,

който се занимава с открития”. Предприемачът организира ресурсите, включително нововъведения, финанси и икономическа проникателност, с цел да ги трансформира в стоки за пазара. Тази логическа конструкция не се е променила и до днес. Тя обаче дава различни възможности на икономическите субекти, от една страна, и на анализаторите, от друга.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Според френския изследовател Жан Батист Сей предприемачът е отделен производствен фактор, от чиито способности и качества зависи успехът на стопанския живот [3]. Той получава по-високо заплащане за своя висококвалифициран труд. Според него предприемачът

(entrepreneur) прехвърля икономическите ресурси от област с по-ниска производителност към област с по-висока производителност и по-висок доход. Сей е изследователят, който за пръв път успява да направи задълбочена характеристика на предприемачите и да открие тяхното място и роля в осъществяването на стопанския прогрес.

Трябва да се отбележи, че в началните етапи на развитието, в икономическата теория не е отделено особено място на предприемачеството като обект на изследване. Това твърдение се отнася с пълна сила за английските научни източници. Единственият представител на британската икономическа школа, работил по проблемите на предприемачеството, е Самюел Рийд. В своите изследвания той се отнася положително към ролята, която изпълняват предприемачите в стопанския живот, и към доходите, които те реализират от икономическата си дейност. Той предлага следните свои виждания [3]:

- Предприемаческата печалба е част от дохода от капитала, която не е част от полагаения човешки труд;
- Частта от дохода, която се получава като резултат от положения човешки труд, от трудова дейност, се явява работна заплата;
- Печалбата се получава, като от общия доход се извади доходът от лихви.

Адам Смит, първият крупен теоретик на капиталистическата система, се занимава в своите научни разработки с изследването на основните производствени фактори – земя, труд и капитал и съответните доходи, които те носят. Според него всеки човек, който не нарушава законите на справедливостта, е напълно свободен да преследва собствените си интереси по свой начин и да кара своята промишлена дейност и своя капитал да влизат в конкуренция с промишлената дейност и капитала на други хора и други класи от хора [3].

Друг именит представител на британската школа е Давид Рикардо. Той на

практика доказва своите предприемачески способности във финансовата сфера и едва тогава се отдава на научното призвание. Рикардо изследва процеса на създаване на предприемаческата печалба и я дефинира като четвърти тип доход.

От всички икономисти, творили през ХХ-ти век, само Йозеф Шумпетер се интересува от предприемачеството и неговото влияние върху икономиката. Той с основание се смята за първия икономист, който работи по проблемите на предприемачеството и разработва цялостен модел за ролята на предприемачеството в съвременното общество. Според Шумпетер предприемачеството нарушава равновесието в икономическия кръговрат и по този начин създава „фундаменталния първоначален импулс на търговската промяна” [3]. Той прави извода, че функцията на предприемачите е да реформират или революционизират начина на производство, отнасящ се както до технологичните възможности, така и до производството на нови стоки или до производството на стари, но по нов начин. Предприемаческата теория на Шумпетер е неразривно свързана с неговата теория на иновациите и е част от нея. Понятието *иновация* е въведено в практиката от австрийския икономист Йозеф Шумпетер в произведението “Теория на икономическото развитие”. Самото наименование има латински произход /произлиза от *innovus*/ и означава нововъведение.

Основните моменти в неговата теория могат да бъдат обобщени по следния начин:

- Предприемачите са личности, които имат особено отношение, нагласи и склонности и проявяват особено отношение към властта и лидерството;
- Шумпетер добавя към горните качества и такива като сила на волята, отговорност и визия за бъдещето;
- Поемането на такъв вид ангажименти и натоварването с неординарни задачи само по себе си представлява особена функция, тъй като тя изисква натоварва-

не с особени задачи и заради това, че средата се съпротивлява по много и най-различни начини. Това налага да се култивират специфични способности, които определят предприемаческия тип и предприемаческата функция.

По-късно Шумпетер еволюира в своите схващания и свързва предприемачеството с функцията, а не с физическата личност. За самата функция не е задължително да е обвързана с физическото лице. В големите корпорации съществува по-голяма възможност да се определи индивидът, който да изпълнява предприемачески функции. Богатство се създава, когато няколко иновации породят ново предлагане. От тази гледна точка функциите на предприемачеството могат да се дефинират като комбинация на различни входящи фактори по иновативен начин, за да генерират стойност за клиента с надеждата, че тя ще превиши разходите на входящите фактори. По този начин се създава възвръщаемост, в резултат на която се създава богатство.

Трябва да се отбележи, че от съвременна гледна точка няма общоприета дефиниция за същността на предприемача. В модерното разбиране за предприемачество се включват дейности, свързани с финансирането, иновациите, локализацията на ресурсите, а също така и с изработването на управленски решения.

Питър Дракър, най-големия икономист, творил през XX век и XXI век, смята предприемачеството за „метаикономическо“ явление [2]. Той смята, че икономистите нямат обяснение за природата и духа на предприемача. Това явление оказва влияние върху икономическите процеси, дава съответната форма на икономиката, без да е част от нея [2]. Предприемачите изпитват потребността от целенасочено търсене на източниците на нововъведения, на измененията и техните симптоми, като по този начин се превръщат в стожери на новаторството. Предприемачеството се основа на общи принципи независимо от това дали става въпрос за стопанска или нестопанска ор-

ганизация за обществени услуги, дали е правителствена институция или не. На преден план изниква необходимостта от предприемаческо управление. Питър Дракър смята, че предприемача трябва да има „тунелен“ поглед, да предвижда „новостите“ и да остави персоналия си авторитет на заден план, в името на екипната работа.

Предприятията трябва да бъдат възприемчиви към нововъведенията. Необходимо е да бъдат адаптивни към бързо променящата се среда в началото на XXI-ия век. За тази цел трябва да бъдат разработени съответни политики на предприемаческото предприятие. Тези политики е необходимо на първо място да са ориентирани към нововъведенията и иновациите, на второ място към необходимостта и важността на тези нововъведения и тяхното темпорално разположение във времето. На трето място е нужно да се разработи план, който да отразява специфичните цели на предприемача.

Върху развитието на предприемачеството влияят широк кръг фактори, които могат да бъдат обединени в няколко големи групи. На първо място стоят икономическите, на второ място са политическите, на трето място - социалните, на четвърто – демографските фактори. Те могат да имат различен профил - както от интернационален, така и от вътрешен характер. Тези фактори, които ще бъдат обект на по-нататъшно внимание, са тясно свързани помежду си.

В научната литература, занимаваща се с проблемите на предприемачеството, се появяват нови термини като „зелено предприемачество“ и „екопредприемачество“ [2]. С тях се дефинират дейности, които условно могат да бъдат разделени на две големи групи. В **първата група** се включват дейности, които имат пряко отношение към опазване и възпроизводство на околната среда в най-широк смисъл. Към **втората група** се отнасят бизнес начинания, които провокират социална насоченост и поемане на социална отговорност, включваща минимизи-

ране на вредните въздействия на производството. Съществува мнение, че развитието на икономиката на регионално равнище е резултат от местните предприемачески инициативи.

Новият ХХІ век постави предприемачеството пред нови предизвикателства. Това са технологичните промени, развитието на глобалната мрежа, финансовите и икономическите кризи, световните климатични промени, световните пандемии, локалните конфликти, които могат да прераснат в световни и други. Тези разнородни елементи поставят предприемачеството пред нови изпитания и намирането на трудни решения в икономическото развитие на света като цяло и отделните региони и страни.

Климатичните промени оставят траен отпечатък върху активността в различните сектори. Разбирането и реагирането на промените и променливостта на възобновяемите енергийни ресурси като вятърна и слънчева енергия са от решаващо значение за подпомагане на енергийния преход към нулеви емисии[6]. Очевиден е фактът, че светът се ориентирал към декарбонизация. Климатичните промени на които сме свидетели през последните години говорят за необходимостта и неотложността от определени действия в тази посока. Експертите посочват и относително приемливия от финансова гледна точка път. Страната ни разполага с някои базови мощности като АЕЦ „Козлодуй“, ВЕЦ и ПАВЕЦ „ЧАИРА“, след успешен ремонт би трябвало да заработи. Предприемаческата инициатива намери и намира място в генерирането на вятърни и слънчеви мощности. Предизвикателствата пред сектора се крият в балансирането на различните видове мощности и влиянието на „зелената“ сделка. По мнението на водещи експерти съществува благоприятна възможност страната от утвърден износител на електроенергия да заеме важната позиция на балансатор на мощности в Балканския регион, и то в условията на засилваща се конкуренция.

Въглеродно-неутралната неутралност поставя пред предприемачите няколко проблеми. Най-важният е липсата на ориентир по отношение на водената национална политика в областта на енергийния сектор. Наложително е разработването на актуална **Национална енергийна стратегия**, която да отчита българските интереси при действието на Плана за възстановяване и устойчивост на Европейската комисия.

Тук трябва да се отчита също така и Европейското законодателство, свързано с отделянето на нулеви въглеродни емисии. Става въпрос за Net Zero Industry Act, който е част от зелената сделка и има за цел да повиши конкурентоспособността на Европейския съюз в областта на технологиите за производството на вятърни турбини, слънчеви панели, термомпомпи и улавянето и съхранението на въглероден диоксид чрез създаване на стимули за европейската промишленост намаляване на зависимостта от останалите световни производители[5]. Ключов елемент са осем технологии, като сред тях са слънчевата енергия, вятърната енергия, батериите и улавянето и съхранението на въглеродния диоксид. Ядрената енергия е приоритет според този нормативен акт, поне засега. Според него до 2030 г. производствения капацитет, респективно производствените мощности трябва да доближат или достигнат поне 40 % от потребностите на Евросъюза. Европейската комисия прави опит да определи правна рамка с възможности отделните страни-членки да предоставят държавни помощи, а също така да намали административната тежест и да направи по-лесни процедурите за издаване на разрешения за проекти.

На този фон български проблеми в тази област са съвсем в „страни“. Тъй като зелената сделка предвижда затваряне на а топлоцентралите и слагане на край на добива на въглища, което изправя пред огромен социален проблем големи групи от хора в отделни региони – Стара Загора, Бобов дол и др.

На фона на тази картина предприемаческия дух на българина е изправен пред нов изпитания и предизвикателства. Финансовият ресурс, който възлиза на около 12 млрд. евро е крайно недостатъчен за сериозните трансформации.

Най-точният измерител за икономическата активност като цяло, в т.ч и за предприемаческата активност в една страна за определен период от време е брутният вътрешен продукт. Той показва устойчива тенденция на нарастване за анализирания период 2012 -2021 г. в нашата страна. В началото на периода икономиката ни изпитва остатъчните ефекти от финансовата и икономическа криза, започнала в САЩ и разпространила се в целия свят като глобална.

За целите на настоящата разработка при анализа на икономическата активност се използват няколко индикатора – брутният вътрешен продукт, разходите за придобиване на дълготрайни материални активи и преките чуждестранни инвестиции инвестиции период от десет години, които представляват относително къси статистически редове.

**БРУТЕН ВЪТРЕШЕН ПРОДУКТ
ЗА ПЕРИОДА 2012 - 2021 ГОДИНА**

		Таблица №1				
Годи на	2012	2013	2014	2015	2016	
БВП (млн. евро)	256.8	050.2	026.0	812.3	773.1	
Годи на	2017	2018	2019	2020	2021	
БВП (млн. евро)	531.3	224.8	558.5	638.9	077.0	

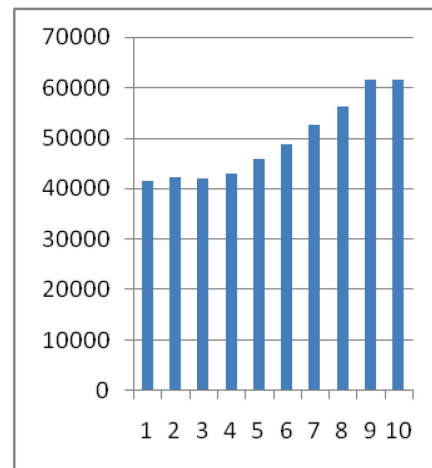
Изт. НСИ

Корелационната зависимост се проследява с помощта на коефициента Спирман. Той дава възможност да изчислим корелационната зависимост между явлението-признак (разходите за придобиване на дълготрайните материални активи) и явлението-резултат (брутният вътрешен продукт) една страна, и явлението-признак (преките чуждестранни инвестиции) явлението-резултат(брутният въ-

трешен продукт) от друга (виж Таблицы с 1,2 и 3).

Формулата дава връзката между разликата в ранговете и броя на годините, влизащи в статистическия ред(1).

$$\rho = 1 - \frac{6\sum a^2}{N(N^2 - 1)} \quad (1)$$

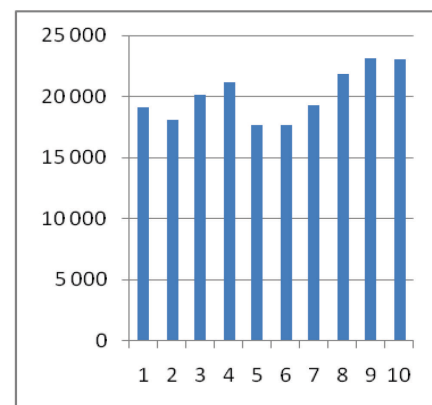

Графика №1БВП за периода 2012-2021

**РАЗХОДИ ЗА ПРИДОБИВАНЕ НА
ДЪЛГОТРАЙНИ
МАТЕРИАЛНИ АКТИВИ
ЗА ПЕРИОДА 2012 - 2022 ГОДИНА**

		Таблица №2				
Година	2012	2013	2014	2015	2016	
РДМА (млн. лв)	19 091, 5	18 089, 2	20 123, 8	21 191, 1	17 671, 8	
Година	2017	2018	2019	2020	2021	
РДМА (млн. лв)	17 628, 6	19 249, 3	21 873, 7	23 157, 1	23 035, 6	

Изт. НСИ

Графика №2.Разходи за придобиване на ДМА

d – разликата между ранговете на анализираниите индикатори;

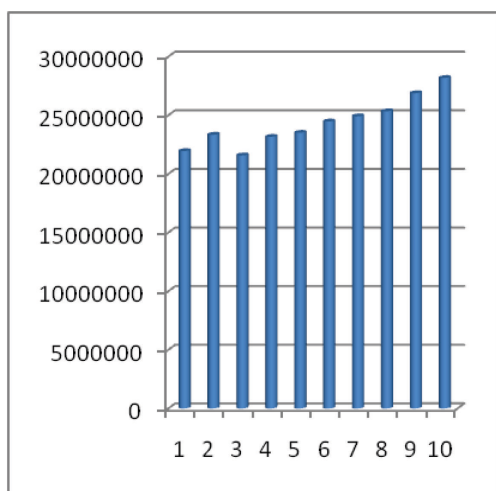
N -брой на годините от статистическия ред

**ПРЕКИ ЧУЖДЕСТРАННИ ИНВЕСТИЦИИ
В НЕФИНАНСОВИЯ СЕКТОР С НАТРУПВАНЕ
ЗА ПЕРИОДА
2012 - 2022 ГОДИНА**

Таблица №3

Година	2012	2013	2014	2015	2016
ПЧИ млн. евро	21950,6	23339,7	21581,6	23163,3	23508,9
Година	2017	2018	2019	2020	2021
ПЧИ млн. евро	24475,2	24919,6	25341,6	26884,4	28184,3

Изт. НСИ

Графика №3 ПЧИ в нефинансовия сектор с натрупване

Обработката на данните е извършена с помощта на MS Excel. Тази процедура показва следните резултати:

$$\rho_1(\text{БВП/ПЧИ}) = -19,38$$

$$\rho_2(\text{БВП/РДМА}) = -25,4$$

Коефициентите на Спирман ρ_1 и ρ_2 , първият - отразяващ корелацията между brutния вътрешен продукт и преките чуждестранни инвестиции, и вторият, отразяващ връзката между brutния вътрешен продукти и разходите за придобиване на дълготрайни материални активи показват високи стойности на отклонение от стандартните оценки.

Поради кратките статистически редове, които дават информация за преките

чуждестранни инвестиции след сменената методика за тяхното отчитане, не могат да се направят коректни изводи за корелационната зависимост. Въпреки, че извършените преки чуждестранни инвестиции и инкасираните разходи за придобиване на дълготрайни активи са ай-точния лакмус за инвестиционната активност сред предприемачите. Икономическата ситуация поставя и ще поставя предприемачите в нашата страна пред огромни предизвикателства.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Предприемачите в нашата страна са изправени пред няколко големи предизвикателства. Първата група фактори е свързана с международната конюнктура. Тук трябва да отбележим наличието на военен конфликт, намиращ се близо до границите на нашата страна. Втората група е свързана със специфичното влияние, което оказва членството на страната ни в различни политико-икономически и военни съюзи. То поставя икономическите субекти, в т.ч. и най-вече предприемачите, които работят в страната пред изисквания, които рефлексират в инкасирането на по-високи производствени разходи и много сложна конкурентна среда, чести пъти поставяща под въпрос конкурентоспособността им. На следващо място, но не по значение е водената икономически политика от управленските екипи, които освен, че често се сменят, показват и непоследователност в своите действия, често пъти разминаващи се с интересите на икономическите субекти.

Всичко това, дава на нас - изследователите благодатна почва за нови изследвания и анализи.

REFERENCE

- [1] Gatev K., Obshta Teoriya na statistikata, izd. „Lia”, Sofia, 1995
- [2] Draker P., „Novarstvo I predpriemachestvo”, IK „Hristo Botev”, Sofia, 1992
- [3] Koev Y., „Predpriemachestvo”, IK „Steno”, Varna, 2007

[4]Turlakova T., Predpriemachestvo v konteksta na razvitiето na selskite rayoni, IzvestiyanaIU – Varna, №2, str.82-91, 2009.

[5]Kirchev K, Goreshtinite I sushata pri nuzhdavat Evropadauskoriadaptatsiatakamklimatichnitepr omeni, sp. NetZeroEconomy –

Prehodatvdeystvie, izd. „Ikonomeia”, Sofia, 2023, str.17-19,

[6]Kirchev K, Kakvooznachava Zakonat za nulevo potreblenie, sp. NetZeroEconomy – Prehodatvdeystvie, izd. „Ikonomeia”, Sofia, 2023, str. 61-64

[7]<https://www.nsi.bg/bg/content/1843>,posledn o posetena na30.09.2023.